

Томислав Трајковић,¹
Судија Апелационог суда у Нишу,
Докторанд Правног факултета
Универзитета у Нишу

UDK: 323.28(091)

Прегледни научни чланак

Примљен: 05. 04. 2023.

Прихваћен: 21. 04. 2023.

ОСВРТ НА ИСТОРИЈСКЕ АСПЕКТЕ ТЕРОРИЗМА

Апстракт: Тероризам, термин који означава смишљену употребу незаконитог насиља или претње с намером изазивања страха и присиљавања власти и/или друштва на одређене поступке, настао за време Француске револуције у XVIII веку, своје појавне облике имао је много раније, већ са првим организовањем друштва. У овом раду биће обрађени појам и дефиниција тероризма који су неозаоблиазни приликом оваквог проучавања. Затим, биће дат историјски преглед тероризма почев античке Грчке и Рима. Такође, рад под наведеним насловим ће обрадити и узроке који доводе до његовог настанка. Када је реч о узорцима, посебан акценат ће бити стављен на узроке тероризма у XX веку.

Кључне речи: тероризам, узроци тероризма, терор власти, терор против власти.

1. Појам и дефиниција тероризма

Реч терор је латинског порекла (*terror, terroris*- јак страх), а преко француског језика ушла је у политички и научни речник². За политичку историју тероризам је политичка пракса која се час критикује а час интегрише у постојећи политички живот.

Као политички термин реч тероризам се први пут употребљава у Француској после 1794. године као значење изузетних мера које су ради одбране револуције увели и примењивали јакобинци. Робеспјер (*Robespierre*), Сент Жист (*Saint-Just*) и њихови истомишљеници сматрали су да се тековине револуције не могу одржати ако се свим њеним противницима не утера страх у кости немилосрдним прогањањима. (Raggy, 1976: 10). Тероризам

¹ tomislav.trajkovic@ni.ap.sud.rs

² Политичка енциклопедија, Београд 1975, 1079; Енциклопедија Југословенског лексикографског завода, Загреб, 1969, 273.

за време Јакобинске диктатуре (Robert, 1964) испољио је оне особине које су карактеристичне за тероризам и данас. Он је оруђе мањине, која сматра да је угрожен неки шири интерес па предузима акте којима жели да изазове страх противника и да га паралише. При том неће или није у стању да издваја праве кривце па у укупној маси угрожених невини преовлађују.

Насиље, сила, репресија и агресија и слични акти или понашања често се у пракси називају тероризмом. Они се често замењују један другим и у пракси се не ретко преплићу у појави која је, под називом тероризма, драстичан и виолентан облик испољавања како насиља и силе, тако и репресије и агресије. У политичкој терминологији па и у свом општем значењу појам тероризма представља примену непосредног и организованог насиља једне мањинске групе спремне да и физичким путем, укључујући ту и атентате, отмице и убиства, намеће своју вољу држави и друштву и употребљава психички терор према маси, изазивајући колективне и личне комплексе страха и несигурности, зебње и апатије (на пример владавина Талибана у Авганистану).

Постоје ставови да постоје два основна облика тероризма: терор власти и терор против власти. Први се састоји у методу владања употребом насиља, тако што се тероризам претвара у политички систем и владајућу политику.

Терор власти – се састоји у методу владања или у систематској употреби „ванредних мера” и насиља за постизање политичког циља и уопште у претварању тероризма у политички систем и владајућу политику. То је најбоље показао немачки нацизам који је добио чудовишне размере и постао не само средство и метод већ и принцип нацистичког режима. Његове манифестације су биле масовне денунцијације, неоснована хапшења и злочиначка мучења, концентрациони логори, присилан рад, убијање жена и деце, масовне одмазде, стрељање талаца, медицински експерименти са живим људима, гнусна спаљивања људи и итд. Савремено друштво ни данас није имуно од таквог насиља. (Ђорђевић, 1978: 94; Stevenson, 1977: 35). Сведоци смо поновне појаве нацизма у Украјини са свим пратећим појавама и методама из треће и четврте деценије прошлог века, а у недавној историји сличан пример терора државне власти можемо видети на примеру владавине Талибана који ће као мањинска група силом и терором над већином у Авганистану поново преузели власт. На истом принципу верског тероризма формирана је власт на територији Исламске Државе, такозваног Исламског Калифата.

Други облик тероризма је - **терор против власти** који је за нашу студију управо интересантан, јер у њега као посебан облик терористичког акта улази отмица ваздухоплова. Њиме се напада на владајуће институције

и носиоце власти укључујући ту и угрожавање, дестабилизацију или рушење политичке структуре земље.

И овом терору својствено је застрашивање бруталним актима насиља. Но, ови акти и ако слични терористичком владању остављају утисак да почивају на ничим легитимисаном насиљу, да су оруђе мањине, да погађају „невине” и да су искључиво усмерени на изазивање интензивног страха и несигурности. Овај облик тероризма најпре се испољавао као терористички акт са политичким смером и извесним примесима служења одговарајућим идеологијама различитог карактера. Он се најчешће испољавао у виду атентата и физичког ликвидирања представника владајуће класе или режима тај тероризам је био често праћен и рушилачким демонстрацијама према појединим објектима којима се давао симболичан значај.

У периоду након другог светског рата јављају се други видови тероризма у посебно у високо развијеним земљама са измењеном колективном свешћу након пада апсолутистичких режима у периоду Хладног рата, више организовани и колективно спровођени, који прате целокупну политичку историју и то свуда и независно од постојања или непостојања политичких програма терористичке групе, или од различитости њиховог идеолошког карактера.

У оваквом дуализму морала западног и источног блока у периоду хладног рата дошло до процвата унутрашњег тероризма, који је највише био управљен према земљама брзог индустријског развитка посебно у земљама које су биле губитнице у Другом светском рату конкретно у Западној Немачкој (РАФ), Италији (Црвене Бригаде) и Јапану (Црвена Армија). Мотиве за овакву реакцију младих генерација у наведеним земљама можемо наћи у побуни против лицемерности државних елита које су декларативно биле за демократију а спроводиле политику неоконијализма, што се може видети и из самих политичких програма водећих терористичких организација а то је борба против империјализма крупног капитала и повратка нацизма, како је то и навела главни идеолог Фракције Црвене Армије Урлике Мајнхоф у Париском дневнику „Liberasion”, „спречити долазак „новог фашизма организованог на међународном нивоу, јер нови фашизам у Западној Европи располаже једним привилегованим инструментом, социјалдемократијом која се ослања на огромни потенцијал немачког империјализма, који је и сам потчињен хегемонији америчког капитала”. Чињеница да су се ослободилачки покрети широм света и младе генерације пролевичарских покрета богатих земаља, борили против истог противника оличеном у крупном капиталу западних земаља, узроковала је сарадњу у заједничким акцијама (напад Јапанске Црвене

Армије 30.05.1972. године на аеродрому Lod у Израелу и отмица авиона Lufthansa на лету 181). Ескалацији тероризма поред развоја идеја за економским ослобађањем од неоколонијализма допринела је и биполарност света у којој ситуацији су подршку и не често заштиту у виду азила и одбијања екстрадиције пружале земље Источног блока. Треба нагласити да је до ескалације терористичких покрета у западним демократијама дошло између осталог и услед знатно веће политичке слободе грађана држава западног блока за разлику од земаља источног блока у којима се политички систем одржавао услед спроведене диктауре државе односно бирократије под окриљем маске диктауре пролетеријата. У таквој ситуацији контроле и ограничености политичких и економских права, дошло је до ескалације отмице ваздухоплова у циљу пребега грађана источног блока у државе западног блока.

Овај тероризам добија специфичне карактеристике. То је демонстративан и претежно **голи тероризам** представљајући често сопствени финализам. Он се представља као напредан и чак револуционаран, али је праћен изузетном бруталношћу и нехуманим поступцима. Карактеристично је да се он јавља претежно у развијеним земљама капиталистичког друштва, управо у земљама које се налазе у „кризи” система, али постижу успехе у економском развоју и подизању благостања (Италија, Немачка, Шпанија). Карактеристично је за овај тероризам да су узроци и извори тероризма усредсређени у одређеном „простору и времену” појединих земаља или региона. Ближе речено, он је узрок и последица низа околности, а посебно материјалног развоја који не мора бити само заостао и противуречан, одређеног историјског тренутка и уопште особености историјског и националног развоја, промене система вредности и губитка перспективе целине друштва, блокираности механизма политичке власти, уз проузроковање општих социјалних разлика, моралне кризе и моралне дилеме у већини становништва, нарочито међу високо образованим младим људима и духовне немоћи владајућих делова друштва, неговорности, подмићивања и моралне кризе. (Raggy, 1976)

Неспорно да у досадашњој историји не постоји консензус држава око дефинисања тероризма и да је узрок овом проблему, управо политички мотив као битна карактеристика терористичког деловања. Показало се да је за различите државе неко деловање правично и легитимно уколико се тим деловањем постиже одређени циљ који је пожељан. Ово је посебно изражено у случајевима државног тероризма. Покушаји наметања своје воље од стране моћних субјеката међународних односа и стављања у подређени положај целих држава, етничких група, верских заједница или друштвених група изазивју реакцију слабијих, у неодстатуку могућности

за постизање својих циљева и непостојању воље моћних држава да им то право признају, прибегавају терористичком деловању. Тероризам постоји независно од праведности и основаности циљева који су покретачи терористичког деловања. У ситуацији двоструких стандарда у признању основних политичких и других права, настаје погодан тло за развој тероризма. Зато је индикативно да су жаришта тероризма у периоду хладног рата упараво територије Блиског истока на којима је дошло до оспорања права на самоопредељење једних народа (Палестинци, Арапи) док се то право штити и признаје Израелу. Активно мешање у односе на блиском истоку од стране западних земаља резултирало је преливањем тероризма на територије тих земаља што проистиче из примера датих у овом раду. Поред жаришта на блиском истоку који је био интернационализован јер су терористичке групе узрок свог проблема виделе у деловању западних држава, такође је да је у периоду хладног рата дошло до процвата унутрашњег тероризма, који је највише био управљен према земаљама у којима је владало благостање.

Не занемарујући унутрашњи тероризам у односу на међународни могу се утврдити основне карактеристике тероризма које га издвајају из корпуса осталих кривичних дела и од легитимног деловања ослободилачких покрета и на тај начин се може заобићи проблем који је до сада био бедем који је онемогућава да се на међународном нивоу дефинише опште прихваћена дефиниција тероризма, обзиром да државе приликом одређивања неког акта или целог покрета као терористичког полазе од свог политичког система и неприхватљивости циљева који су мотив агресивног деловања које карактеришу као терористичко. Тако се могу издвојити следеће универзалне карактеристике тероризма:

- Прво, заједничко сваком терористичком акту је да има политички мотив.
- Друго сваки терористички акт је усмерен према жртвама које симболички представљају политички циљ терористичког акта.
- Трећа битна карактеристика сваког терористичког акта који га издваја од осталих кривичних дела је сврха није наношење патње или штете жртви већ уношења страха, несигурности и дестабилизације у одређени политички систем.
- Из треће карактеристике произилази и четврта битна карактеристика тероризма и то је јавност терористичког акта у циљу ширења својих идеја и циљева путем јавног мњења.

Све остале карактеристике које су у овом раду изложене представљају појавне облике, неке карактеристичне за све историјске периоде а неке посебне и нове карактеристичне са одређени историјски моменат.

Без обзира на постојање ових *sine qua non* елемента дела тероризма, у консталацији постојања дијаметралних политичких ставова и интереса у међундродној заједници узрокује различиту перцепцију неког дела као терористичког па самим тим и његовог процесуирања од стране држава чланица међународне заједнице. Уколико легитимитет пристиче из правичности и правде може се претпоставити да би појам тероризма и његово процесуирање на међународном нивоу могло бити унифицирано и препуштено једном међународном суду формираном на нивоу Организације Уједињених Нација. Очигледно да ни у периоду Хладног рата ни након пада Берлинског зида није у свету постигнут степен поштовања основних људских слобода и права који ће довести до консензуса, на шта указују досадашњи проблеми приликом формирања Међународног кривичног суда, чији статут нису потписале управо највеће светске силе и самим тим одбиле да се одрекну дела свог суверенитета али и при том показале намеру да ограниче суверенитет других држава инсистирајући на формирању *ad hoc* судова (за бившу Југославију и Руанду).

2. Историја тероризма и његови узроци

Са првим облицима организовања друштва појављује се и терор. Терористички акт је увек био оправдан и прихватан као латентно средство супротстављања тиранији и деспотизму. (Laquer, 1977: 127). Најстарији облик терористичког акта је тираноубиство. У Античкој Грчкој и Риму убице тирана уздизане су на пиједестал народних хероја. Римљани су уздизали и славили Брута због његове храбрости и грађанске врлине. Државе-градови у Грчкој и Римској империји не само да су одобравале тираноубиство већ су давале уточиште њиховим извршиоцима.

Поред похвала тираноубиства присутна је и његова осуда. Платон (Платон, 1976: 268-292) осуђује тиранију а против ње је и Аристотел (Аристотел, 1975: 142, 146). Појавом хришћанства уносе се нови погледи на тероризам. Хришћанство тражи крајњу покорност поданика световној власти и осуђује тираноубиство. У исто време појављује се прво организовано спровођење теористичких аката у виду покрета који су предводили Зилоти. Зилоти су били екстремни део верника у Јудеји, који су своју верску и политичку борбу започели почетком првог века. Иако су њихова начела и веровања била вођена религијом њихово је деловање било усмерено на политичко уништавање свих отпадника од вере по њиховим ставовима.

Такође, у каснијем развоју хришћанске мисли када је дошло до заоштравања и конкуренције између духовне и световне власти, и у хришћанству се јавља идеја о оправданости тираноубиства. Утврђују се и услови када је оправдано да се појединци побуне против тиранина, при томе начин доласка на власт је значајан тј. да ли је тиранин дошао легалним путем или насиљем на власт. У првом случају није, али у другом је дозвољена побуна против тиранина. Народ може устати против оног тиранина који је насиљем дошао на власт и за опште добро изрећи му смртну казну. Такав тиранин се сматра непријатељем народа па је дозвољено по хришћанском моралу борити се против њега.

У периоду француске револуције, наступила је владавина Јакобинског терора која је имала за циљ у тренуцима нестабилности и опасности од повратка контрареволуционих снага услед непостојања новог револуционарног државног апарата који би то спречио, застрашивање непријатеља револуције. Терором и јавном егзекуцијом „непријатеља револуције” преношена је порука да сада имају политичку власт и да ниједна револуционарна организација не може да преузме власт. (Pusić, 1991: 85). Јакобинци су увођењем владавине терора спречили заиста даље револуционарно деловање њихових опонената. Стога, терор није био сам себи циљ, већ је представљао метод њихове борбе. Убиства која су тада почињена, преваходно су имала су за циљ да пренесу поруку неистомишљеницима, односно противницима револуције, што је иначе у каснијим многобројним дефиницијама тероризма неизоставна карактеристика.

3. Узроци тероризма у двадесетом веку

У савременом свету, посебно либерално-капиталистичком, човек је све више анониман и усамљен, а у бити је човека да се истиче, да буде видљив, да се чује, да буде „неко”. (Ђорђевић, 1980: 6). Отуђен човек је наклоњен да своје незадовољство и своје унутрашње сукобе манифестује и против свог разума и стварне потребе. Карактеристика данашњег доба је стално тражење промена, изражавање псеудо револуционарности и незадовољства. Присутна је критичност без реализма и реализам без критичности. Многе институције савремене државе су превазиђене, траже се нове научне поставке које ће обогатити савремено друштво и дати нове елементе за будући развој, пре свега развој нових схватања о политичкој власти.

Држава не сме да буде искључиво „монопол власти” ма колико он био оправдан како је истицао Макс Вебер. (Weber, 1976: 10). Само објективна и угледна власт као део политичког система може бити једна од првих грана од изненадних напада група и појединаца који се не отцепљују од

друштва под мотивацијом да желе да га начине бољим, да руше назадно и безперспективно друштво ради изградње новог перспективнијег, демократичнијег друштва са истинско праведним људским односима. Према томе, однос поверења између владајуће структуре и грађана је неопходност за борбу за бољи више демократски политички систем који је способан да открива и отклања узроке тероризма.

У друштвеној заједници не постоје само сукоби и противуречности већ и нужна комплементарност и равнотежа. Зато правна и политичка мисао мора да се усмери у правцу тражења нужних равнотежа у политичким односима и политичком систему и анализе друштвене стварности и политичких односа који се сазнају полазећи од критике конкретне мисли. Треба наћи одговор о питању равнотеже односа између оних који владају и грађана, затим односа између државе, односно политичке власти и друштва, не може се говорити о равнотежи ако грађани чак и они који нису укључени у постојећи систем немају минимум поштовања за владајуће структуре, патриотизма, наде у будућност и оптимизма за живот у друштвеној заједници. Међутим, та равнотежа не постоји кад је установљен јаз између ових група и када владајуће групе према грађанима немају минимум поштовања и осећања заједништва и солидарности. Такви случајеви отуђености могу довести до рушења сваке унутрашње политичке и моралне равнотеже.

Без обзира на унутрашњу структуру сваки државни систем је изложен нападима што је последица карактера политике и одређених снага у друштву, те ни један политички систем није имун од терористичке опасности чак и када је снабдевен механизмом самоодбране.

Професор доктор Јован Ђорђевић (Ђорђевић, 1980: 8) као основне услове за стварање унутрашње одбрамбене снаге политичког система узима:

- друштвену и политичку стабилност
- функционалност власти
- морално здравље и одређен концепт о томе колико, како, са каквим програмом и перспективама се влада.

Међутим, друштвене кризе ојачавају тероризам или га условљавају, док ватру на уље може додати и политичка инфериорност, инертност и фосилност политичког система. Дobar друштвени систем омогућава постојање политичких борби у оквиру институција, јер друштво које дозвољава политичке борбе и позитивне политичке процесе, даје наду онима који долазе да ће бити ослобођени свођења политике на власт и борбу око ње

и да ће моћи да постигну еволуцију политичког система. Уљуљканост и инертност у друштву не значи снагу политичког система, већ напротив његову слабост и удаљеност од појединца, односно отуђеност од политичког система стварајући на тај начин потенцијалног непријатеља. Институционализоване политичке борбе и делотворна правила о супротстављању у политичкој игри нужно исцрпљују потребе грађана за учешћем у власти као и борбеност друштвених група и тиме онемогућују насиље на улицама односно пребацивања политичке борбе у подземље. Овај нерв сваког демократског и политички отвореног друштва је брана настајању тероризма.

Нема идеалног друштвеног система који може да исцрпи све интелектуалне потенцијале и политичке потребе савременог човека. Међутим, друштвени систем је тако осмишљен и остварен да омогућава развој слободног и отвореног дијалога доприноси интеграцији друштвених снага и интелектуалних снага и чини га способним да открива и каналише групе које теже да се наметну. Треба рећи да и најбољи друштвено политички систем није способан да види себе потпуно објективно у сопственој стварности и да се исправља и критикује. Међутим, политички систем у чијим односима постоји искреност, односно самоконтрола, те на тај начин спречава да дође до битне разлике између оног што се прокламује и оног што се спроводи, односно где нема битне разлике између политичког програма и политичке акције, смањује своју унутрашњу крутост и нефлексибилност. За такво стање морају да буду одговорне све три гране власти и не дозволе да се спречи флексибилност државног система, те да се водеће друштвене групе врте у кругу самозадовољства. Савремени развој државе не познаје такав друштвени систем који би био оквир и општег и заједничког интереса свих друштвених структура. Политички систем по правилу изражава парцијални интерес иако се тежи да се створи такав политички систем који би интегрисао све друштвене слојеве и групе у стваралачкој егзистенцији. Стање заједништва свих демократских снага може се остварити само уколико политички систем омогући одржавање праве воље гласачког тела и то стога јер на тај начин најшири друштвени слој може бити укључен у пружање отпора према насилничким актима и политичком терору мањих друштвених група што у крајњем случају представља самоодбрану одређеног политичког система. (Ђорђевић, 1980: 10). Другим речима, до тога долази када се владајућа структура одвоји од грађана а политичка власт јој постане средство манипулисања људима. Тада се акти насиља и тероризма појављују на политичкој сцени и преузимају улогу коректора политичких односа. У државним институцијама се потискују принципи а продире корупција тако да право грађанства добија понашање које се испољава у трци за лаком зарадом, привилегијама, друштвеним

и политичким положајима. Разумљиво је да стабилност државе зависи од степена друштвене етике и морала те када ове вредности услед злоупотребе политичког система буду стављене под сумњу урушава се и сам политички систем а отвара се простор за насилне и терористичке акте.

Политички системи савремених демократија нису лишени појава терористичких и насилничких аката чија се зараза шири у целом свету. Међутим, добар политички систем који одговара менталитету грађана и политичким тежњама већине, сужава просторе негативним појавама, открива њихове узроке и контролише њихово кретање усмеравајући их ка позитивним политичким активностима.

ЛИТЕРАТУРА

Laquer, W. (1977). *Terrorism*, Boston;

Платон, (1976). *Држава*, Београд;

Аристотел, (1975). *Политика*, Београд;

Pusić, E. (1991). *Francuska revolucija-ljudska prava i politička demokracija nakon dvjesto godina*, Zagreb;

Ђорђевић, Ј. (1980). *Politička nauka i terorizam*, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd;

Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*; Tübingen;

Parry, A. (1976). *Terrorism From Robespierre to Arafat*, New York;

Robert, P. (1964). *Dictionnaire alphanbetique et analogique de la laque francaise*, Paris.

Stevenson, W. (1977). *A Man Called Interpid*, London.

Политичка енциклопедија, Београд 1975;

Енциклопедија Југословенског лексикографског завода, Загреб, 1969.

Tomislav Trajković,

Judge of the Appellate Court in Nis,

PhD Student at the Faculty of Law, University of Niš

A REVIEW OF THE HISTORICAL ASPECTS OF TERRORISM

Summary

The word terror is of Latin origin (terror - strong fear) but it entered the political and scientific vocabulary through the French language. For political history, terrorism is a political practice that is sometimes criticized and sometimes integrated into the existing political life. As a political term, the word terrorism was first used in France after 1794, as a term for exceptional measures introduced and applied by the Jacobins to defend the Revolution. Robespierre, Saint-Just and their like-minded people believed that the achievements of the Revolution could not be maintained if all its opponents were not instilled with fear through merciless persecution. Terrorism during the Jacobin dictatorship exhibited the same characteristics that are present in terrorism even today. It is a tool of the minority which believes that some broader interest is at risk and undertakes activities aimed at causing fear and paralyzing the opponent. At the same time, as the participants are unable or do not want to identify the real culprits, the innocent victims prevail in the total mass of endangered people.

In practice, the acts of violence, force, repression, aggression and similar forms of behaviour are often called terrorism. These terms are often interchangeable and, in practice, they are often intertwined in a phenomenon which, under the name of terrorism, implies a drastic and violent form of manifestation of both violence and force, as well as repression and aggression. In political terminology, as well as in general meaning, the term terrorism represents the application of direct and organized violence by a minority group ready to impose its will on the state and society by using physical force (assassinations, kidnappings and murders) and to use psychological terror against the masses, causing collective and personal fear and insecurity, anxiety and apathy.

There are views that there are two basic forms of terrorism: terror of the government and terror against the government. The first one implies the method of ruling through the use of violence, by turning terrorism into a political system and ruling politics. Terror appeared with the first forms of social organization. The act of terrorism was always justified and accepted as a latent means of opposing tyranny and despotism. The oldest form of terrorist act is tyrannicide. In Ancient Greece and Rome, the killers of tyrants were elevated to the pedestal of national heroes. The Romans exalted and celebrated Brutus for his courage and civic virtue. The

city-states of Greece and the Roman Empire not only condoned tyrannicide but gave refuge to its perpetrators. In the political systems in modern democracies, there are occurrences of violent and terrorist acts, which are spreading throughout the world as a contagious disease. However, a good political system that corresponds to the mentality of the citizens and the political aspirations of the majority narrows the space for negative phenomena, reveals their causes and controls their movements, directing them towards positive political activities.

Keywords: *terrorism, causes of terrorism, terror of the government, terror against the government.*